

Könyvtárosok – a költő, a novellista és az életrajzíró

Az „alkotó könyvtáros” fogalma legalább öt esztendeje a szakmai köztudalom része, ugyanis 2008-ban jelent meg a *Madártávlát* című szépirodalmi antológia*, amely az „Alkotó könyvtáros” pályázatra beérkezett versek, novellák, regényrészletek, esszék, publicisztikák legjobbjaiból adott válogatást. Természetesen az alkotó könyvtárosok azóta sem ülnek ölbe tett kézzel, sorra-rendre jelentek és jelennek meg olyan szépirodalmi kiadványok, amelyek szerzőiben könyvtáros kollégákat tisztelhetünk. Néhányuk verseskötetét volt is szerencsém ismertetni a 3K oldalain.** Ott és akkor említettem meg azt a közhelyet, hogy a könyvtáros pálya szükségképpen igényli, hívja elő a személyiségből a kreativitást. Ez a kreativitás kinél-kinél más formában mutatkozik meg, sokaknál úgy, hogy a könyvtáros maga is tollforgató, műveket teremtő ember, alkotó szellem, aki szakcikkre vagy könyvtári esemény-beszámolókat írása mellett szépirodalmat is művel. Néhányan nem is akárhogyan! Így van ez azóta, amióta könyvtár és könyvtáros létezik, és így lesz, remélhetően, sokáig. (Lásd: Ásványi Ilona *A könyvtárosi élethivatás* című cikkét e számunkban. – *A szerk.*)

De visszatérve a régmúltból és a vágyott jövőből a mába: az elmúlt termékeny évek most ismét alkalmat teremtettek, hogy szemlét tartsak a kollégák újabb szépirodalmi munkái fölött. Szerzőiket aligha szükséges bemutatni,*** így elegendő annyit elmondani róluk, hogy különböző korúak, nagyon eltérő érdeklődésűek, egészen különböző a világvéjük, sokféle műfajban alkotnak, más-más könyvtári szakmai múltjuk van, de abban föltétlenül megegyeznek, hogy kreatív szellemű könyvtárosok, igazi alkotók a szó eredeti és nemes értelmében.

Tehát lássuk a műveket!

* *Madártávlát*. Könyvtárosok irodalmi antológiája. (Szerk. Mezey László Miklós.) Budapest–Gödöllő, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 2008. 126 p.

** Mezey László Miklós: *Könyvtárosok és költők*. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2010. 2. sz. 61–64. p.

** Mégis álljon itt néhány alapvető tudnivaló róluk!

Somkuti Gabriella (1929) nyugalmába vonulásáig az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője volt, ismert könyvtártörténész, a nemzeti könyvtár történetjének monográfusa. Több verses kötet szerzője.

Aknay Tibor (1944) nyugdíjazásáig a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kőbányai könyvtárában a képzőművészeti gyűjtemény gondozója volt. Prózairóként és fotóművészként is számon tartandó.

Nóvé Béla (1956), a régi KMK, a mai Könyvtári Intézet munkatársaként az Új Könyvek című állománygyarapítási tanácsadó folyóirat szerkesztője volt az 1980-as évek második felében. Történész, tanulmány- és esszéíró, dokumentumfilmes.

RÉGI ELSZÁNÁS – MAI REZIGNÁCIÓ

Bevezetés Somkuti Gabriella verseihez

Éppen százötven éve írta Babits Mihály *A lírikus epilógjában*: „*a mindenséget vágyom versbe venni, / de még tovább magamnál nem jutottam*”. E két márványba vésné érdemes sor egyszerre rögzíti a halhatatlanul örök költői ambíciót és a modern líra sajátos természetét. Éppen úgy foglalata a Homéroszig visszavezethető poétikusi szándéknak, mint a legmaibb verselői törekvéseknek. Hiszen a XX–XXI. század költői csaknem valamennyien a világról és a világhoz akartak szólni, de magukon túl nemigen jutottak. És bármily paradoxon, nincs ebben semmi ellentmondás, mert az igazán nagy lírikusok képesek voltak önarcképükben fölmutatni az univerzumot; egyszemélyes glóbuszuk vetekedett és vetekszik a nagyvilág gondolati és érzelmi kiterjedésével, sokarcúságával. Éppen így van ez Somkuti Gabriella költészetével is; eddig megjelent három verseskötete és most ez a negyedik ugyanarról a költői szándékról és megvalósulásáról tanúskodik: versbe szöni a határtalan világot, miközben minden sora, összes darabja ugyanarról szól: a költőről önmagáról. Ahogyan a tenyér vonalaiból kirajzolódik a sors útja, ahogy az arc ráncsaiban összefut az átélt múlt, ahogy egy önkéntelen mozdulatban, gesztusban vagy mimikában megmoccan a lélek egésze, úgy van benne Somkuti Gabriella – olykor minimal artra emlegethető, eszköztelen – verseiben – a teljes lét ábrázolásának vágya és lehetősége.

Ennek megfelelően a versek gondolati dimenziói sokfelé kiterjednek. Miközben a kis kötet darabjai – a mondottak szerint – egyöntetűen a költői lélek szavát visszahangozzák, aközben ott szól, sikít vagy suttog maga az európai történelem, a magyar kultúrhistoria, a kollektív múlt- és nemzettudat, az örök emberi értékek sora, a jó erkölcs és a kifinomult ízlés, az istenkeresés elszántsága, a művészetek ámulata, netán az idő múlásának metafizikai problémája. A verstémák és tárgyi motívumok sokféleségét és a versek többszólamúságát azonban összefűzi, mi több, beboltozza az érzelmi állandóság: az örökös hiányérzet, a gyakori csalódottság, a folytonos többre és jobbra vágyás, a jelenért vállalt felelősség és a jövőért érzett aggodalom.

Somkuti Gabriella soktémájú és változatos hangú költő, de minden darabjából árad a féltés, olykor a szorongás, máskor az elszántság attitűdje. Vagy együtt valamennyi: „*ki minden poklon át, / magához szorítva meg tudta védeni / egyetlen élete / vállalt igazát*” (*Vallomás*).

Legerősebb lelki motívuma és ihletője bizonyosan a „szépen élni” vágya, illetve ennek a lehetetlensége miatt érzett fájdalma, borúja. De ez a fájdalom számos versalakzatban, beszédmódban, hangzásban ölt testet: szenttelen szabad versben (*Látogatás*), aforisztikus tömörségű, csattanós darabban (*Sorsvonal*), impresszionista leírásban (*Falusi reggel; Elhagyott szoba*), elégiában (*Feledés; A tudás útja; Eltávozás*), egyetlen életmozzanat ihlette élményversben (*Volt ezer ölelés*), „költőtietlen” témák versbe foglalásában (*Az írás története, Internet*), az élet dichotómiáinak feleseltetésében (*Távozóban; Relativitás*). Ugyancsak fontos jel-

lemzője e daraboknak az emlékezés attitűdje. A költő rendre visszanéz a múltjába, de nem annyira nosztalgiával, mint inkább a mára összegződött tapasztalatok és tanulságok birtokában, mintegy az utólagos értelmezés szándékával. A jelenben tudatosítja a múltat, mai tudása magyarázza az egykori álmok szétfoszlását.

A Somkuti-verseknek ugyancsak közös vonása, e költészet konstans jellemzője és erőssége a nyelvi dinamika, a rímekkel erősített ritmusosság. Még a lágyabb futású, elégikusabb lejtésű, halkabb hangú költeményekben is ott lüktet az ütem ereje, az a hullámzás, amelynek hátán kifejlik a mondandó, amely szinte átringatja vagy éppen átdobolja az olvasó tudatába a költő üzenetét.

Remek szófordulataiban, hatásos szintagmáiban és kerek mondataiban lehetetlen nem érzékelni a ritmika meghatározó szerepét, versszervező és szövegformáló erejét, például így: „*lemosott agyakra mások írnak jövőt, / akiknek csak az izmod kell, / az utolsó csepp erőd*” vagy ekképpen: „*lépteid alatt én voltam az út / s mit elhagyni vágytál / elkísért a múlt*”, esetleg így: „*A szenvedés lehullt rólam, / de a reménybe belehaltam*”. A költői nyelvnek ez az egyszerre karakteres és fegyelmezett ütemessége azért is külön kiemelendő érték, mert mindez az elégikus hangzáson belül, az ellágyuló, elhalkuló lejtés keretében mutatkozik meg.

Somkuti Gabriella költészetének egyik alapvető vonása, hogy a visszafogottság, az eszköztelenség és a pasztell tónusok mellett is szövegei mélyén ott lüktet, sőt dörömböl az erő, az ütem, vagyis a tudatosan visszafojtott, a civilizáltan kordában tartott indulat. Talán ez a vonása magyarázza, hogy a költő miért él nagyon takarékosan olyan hagyományos poétikai eszközökkel, mint a metafora, a metonímia, a szinesztézia, az oximoron, a hasonlat, a megszemélyesítés, az alliteráció, a refrén stb. Nem, nem alkalmaz költői rafinériákat, bonyolult szóképeket, allegóriákat. Őt a mindenséget versbe foglalni kívánó, a teljességet magához ölelni akaró, a mindent kimondani szándékozó lírikusi ambíció hajtja, de mivel ez a vágya, ez az álma nem teljesülhet, hát lemondó hangon, elégikus fájdalommal, ám hatalmas belső meggyőződéssel, mélyen átélt és eltökélt szándékkal mondja a magáét. Ha röviden össze kellene foglalnom e költészet mondandóját, lényegét, alapszólamát, akkor azt mondhatnám: Somkuti Gabriella versvilága a rég volt vágyak, az erős elszánások és a be nem teljesülés, a csalódás lírája. Reznált vallomások sora, anélkül azonban, hogy a hajdani álmokat megmosolyogtató illúzióknak tekintené.

A régebbi és újabb versek mindegyike, e kötet darabjainak együttese a világgal elszántan szembenéző, a világ gondjaival bátran birokra kelő, ám magányosan vívódó, küzdő ember gondolatait és érzelmeit, elszánásait és lemondásait örökíti meg. Mégpedig úgy, hogy a versek mélyén ott dübörög az akarat, a felszínén meg halkan vagy éppen elhalkulón szól a rezignáció. Somkuti Gabriella mégsem szenvedő – és főleg nem szenvedő – költő, de igenis küszködő, vívódó, aggódó, szorongó lírikus alkat, aki hiányait, szertefoszlott álmait, hajdani elszánásait ugyan gyakran elsiratja, de terveit, ambícióit mégsem adja föl. Munkáiban valami érdekes egyensúlyba kerül az akarat és a lemondás, az egykor volt erős szándék és a mai bölcs belátás. Vagyis e versei során végigjárta olvasóival az ambiciózus ifjúság nagy terveivel kezdődő és a köznapi eredményekkel, apró örömmel is elégedett, a rezignált jelenkorig végigjárható életutat. Ilyenformán a Mindennapok lépcsőfokain az érző, a tehetetlensége dacára magát meg nem adó lélek versbe szőtt önkifejezése, a költő legbensőségesebb életvallomása.

(Somkuti Gabriella: Mindennapok lépcsőfokain. Versek. Budapest, a szerző kiadása. 2013. 56 p.)

„MINDENKINEK VAN EGY TÖRTÉNETE”

Aknay Tibor kisprózái

Egyáltalán nem számít kivételesnek, ha egy író vagy költő rajzol és fest (Petőfitől és Nagy Lászlótól Tandori Dezsőig sok-sok példát tudnánk sorolni), mint ahogy az sem rendkívüli, ha valamely képzőművészeti ág művelője kipróbálja magát az irodalomban és prózát, verset, esszét ír. Nos, az utóbbi csoportba tartozik Aknay Tibor fotográfus, akinek számos kiállításon csodálhatták meg a látogatók remek felvételeit. Most, immár túl a hatvanon, jutott el oda, hogy mindazt, amit a évtizedeken át a fényképezőgép lenscéjével és érzékeny lelkében-émlékezetében rögzített, azt le is írja, novellákká formálja. Mindazonáltal – mondhatjuk, szerencsére – *A galamb szárnyverése* című novellás kötet nem pusztán egy képekben látó, képeket alkotó szerző impresszióinak gyűjteménye – nagyon is epikus természetű alkotások foglalata. Aknay Tibor csak egy-egy pillanatra, egy-egy mondat vagy rövid bekezdés erejéig enged a látvány-leírás csábításának, de ezek a leírások is inkább finom impresszióként, az árnyalatokra, részletekre ügyelő érzékeny prózairó technikájára vallanak, és mindenkor a szereplők benső tartalmainak megjelenítését szolgálják. Aknay novelláinak cselekménye ugyanis nagyobb részt az emberi bensőben játszódik. Kise olyanok ezek az írások, mint az ókori drámák: mire a szereplő megjelenik a színen, a sorsát meghatározó események már megtörténtek vele, a jelen időben már csak rezonál, reflektál a múltjára vagy éppen a többi szereplő múltjára, és kíváltk próbálja értelmezni a múltból következő jelent.

Mindjárt a kötet első darabja (*Stációk*), a tizenhárom részből álló halk, szomorúság, melankolikus etűdsorozat jól mutatja a szerző rendkívüli érzékenységet, látásának kifinomultságát és ábrázolásmódjának kidolgozottságát.

Ilyen mondatokkal lep meg bennünket a szerző: „*Erdőben. A férfi és a gyermek, aki lehet a fia, de akár önmaga is, de ez most lényegtelen*”. Elmosódó kontúrok, lehetetleni könnyedséggel fölvezelt alakok, derengő táj, átjárható idődimenziók, ködös-borongós hangulatú képsorok, misztikumba hajló impresszióinak sokaságából áll össze a *Stációk*. Nem csak a táj, a környezet, az alakok is ilyen légiesek: „*féhér ruhás alak, mintha fényből lenne, egyszerre valóságos és áttetsző*” – írja Aknay Tibor ebben az írásában. Miként a kötet néhány további darabjában is, ebben a prózájában a felnőtt-gyermek viszonyt olyan szokatlan kontextusban, légiessé kifinomult technikával ábrázolja, amely lehetővé teszi ennek a viszornak, kapcsolatrendszernek valami új, a megszokottól nagyon eltérő dimenzióba helyezését. Úgy ír a felnőtt-gyermek viszornról, ahogy az a köznapokban szinte sohasem mutatkozik meg. Nála olyan a generációk közötti kapcsolat, mint egy szép emlék, egy lélekemelő álom vagy épp a termékeny fantázia játéka. Leginkább mint a mese.

Hogy egészen pontosabban értsük, illetve körülírjuk Aknay prózáját, egy-egy darabjának bemutatásakor érdemes előzményekre, példákra, irodalmi mintákra hivatkozni. Így jár el a recenzens, amikor azt állítja, hogy a *Találkozás* erősen em-

lékeztet Bodor Ádám prózavilágára és beszédmódjára, konkrétan a *Milyen is egy hágó?* című novellájára. Aknay hőse, a vándor, aki nemcsak az élet lényegét keresi, kergeti folytonos útján, hanem önmagát is. „*Igazából sosem tudta eldönteni, hogyan kellene élnie. Érezte, nem múlhat el nyomtalanul az a számon kérhető pár évtized, amit az ember életének hívnak. Ezért gyalogolt nap-nap után, hol kisebb, hol nagyobb távolságokat hasítva ki a végtelenből. (...) Ráérős, kissé nyújtott léptekkel haladt, mint akinek nem az idő, hanem a megtett út a fontos*”. Ez a bodorádámos hegyvidéken játszódó, kissé vizionárius darab leginkább egy melankolikus hangulatú misztikus filmre emlékezteti olvasóját, miközben a novellának elbeszélhető cselekménye is van. Bende Gábor író és fotográfus, az országutak vándora 2008-ban találkozik a száztíz évvel azelőtti múltból, 1898-ból felbukkant Csillag Erzsikével, a fiatal tanítónővel. A valószerűtlen, sem a múlthoz, sem a jelenhez nem igazán kötődő nőalak szinte csak káprázat, mégis nagy hatással van a vándorra. Az író kérdése pedig az, hogy a rejtélyes tünemény vajon közelebb viszi-e hőst az élet értelmének, önmaga lényegének megértéséhez, vagy éppen összezavarja, eltávolítja őt vándorlása végső céljától. Végül is – érti meg az olvasó – az élet titkainak sokasága, az idő múlása, az ember megannyi változása csupa kiismerhetetlen rejtély. Lehet, hogy nincs is értelme az élet értelmének és önmagunk lényege keresésének? Lehet, hogy valóban nem fontos semmi más, csak a megtett út? És az út során szerzett sok-sok élmény? Talán nincs is más fontos dolog a rövidre szabott emberi életben, mint a szép pillanatok megőrzése és fölidézése?

Az *Osztálytársak* olvastán óhatatlanul Márai Sándor regénye, *A gyertyák csonkig égnek* jut az olvasó eszébe. Az évtizedek óta egymástól nagyon messze élő, hajdani gimnáziumi osztálytársak, a mai idős emberek végre megpróbálják tisztázni közös múltjuk sötét foltját, ugyanis egyikük besúgóként jelentett a másikkal. Két korosodó férfi, két hajdani jó barát néz szembe a múlttal és próbálnak közösen föloldozást találni. Csak hogy a soha ki nem beszélt, leplezett múlt olyan súlyos, olyan mocskos, annyira bepiszkolt mindent, hogy nincs, nem lehet igazi föloldozás, nincs sem feledés, sem lelki földolgozás. És az író ismét zavarba ejtő kérdésfeltevésre inspirálja olvasóját. Melyikük bűnhődött súlyosabban? A besúgott, aki néhány évet börtönben töltött, de mindig egyenes derékkal, tiszta lelkiismerettel élt, vagy a besúgó, aki évtizedeken át hurcolta megvallatlan árulása terhét? És a végén csakugyan nincs föloldozás. Akit elárultak, nem tud igazán megbocsátani, hiszen a legjobb, bizalmába fogadott barátja árulta el, és legszebb, ifjúi éveit töltötte rács mögött. Aki bűnös volt, annak sem lett könnyebb a lelke, hiszen nem nyert bűnbocsánatot.

A kötetnek címet adó darab, *A galamb szárnyverése* című novella mondandója szintén egy találkozás alaphelyzetéből bomlik ki. Itt is megfigyelhető – miként az előző darabnál is – Aknay dramaturgiája: a bonyodalmat elindító események már megtörténtek a novella jelenidejéhez viszonyítva; most „csupán” a véletlenszerűen egymás mellé sodródott, a vonatfülkében együtt utazó két nő megvallja egymásnak mélyen őrzött titkát. A fiatal egyetemista lány elbeszéli, hogy egy házibuli alkalmával kisorsolták, ki kivel fekszik le, így maradt állapotos; az idős asszony pedig fölidézi a háborús éveket, amikor szovjet katonák erőszakolták meg, ő pedig így maradt terhes. Egyikük felelőtlenül szórakozott, a másik életébe kerülő, igazi antik sorstragédiákba illő drámát élt át 1945-ben. Mégis van közös nevező, mégis van és lehet megértés közöttük: az asszonysors kiszámíthatatlansága. „... *magának nem ítéletre, hanem megértésre van szüksége*” – mondja Rózsika néni meg-

bocsájtón Esztinek, a fiatal lánynak. Ő, az áldozat érti meg a felelőtlen, a sorssal, emberi (gyermeki) élettel szinte csak játszadozó egyetemistát.

Múlt és jelen, szabadosság és történelem diktálta sorskényszer kerül egymással szembe egy vonatutazás során a két nő személyében. És a tanulság? Mint az Aknay-novellák többségében, iskolásan megfogalmazható mondanivaló ezúttal sincs vagy legalább is bizonytalan. Hiszen történelem, sors, felelősségtudat ide vagy oda, a közös bennük – és bennünk –, hogy „*mindenkinek van egy története*”. Egy rejtegetett, kibeszélésre, megvallásra váró története minden olvasónak van.

A *Ruth könyve* és az *Ilhana* – miként az előző darab – szintúgy két-két ember drámája, csak éppen színe és fonákja egymásnak. Az előbbiben egy házaspár búcsúzik közösen az élettől, a feleség önként követi a halálba a férjét; az utóbbiban pedig ismét a generációk találkozásából bomlik ki lassan és visszafelé haladva a történet, ahogyan az Aknay Tibor-féle dramaturgia diktálja. Az is közös ebben a két novellában, hogy az embertelen XX. századi történelem szabja meg a szereplők sorsát. Az előbbiben a németek megszállta Magyarországon folyó zsidóüldözés a sorsdráma történelmi kerete és a végkifejlet eredője, az utóbbiban a '90-es évek elejének délszláv háborúja. Csakhogy amíg a *Ruth könyvében* az egy test, egy lélek házaspár elbúcsúzik az élettől, és a közös halált választja, addig a boszniai Ilhana, a háború elől Budapestre menekült vak lány, aki utcai zenélésből tartja fenn magát, egy új élet perspektíváját kapja a szemben levő házban lakó idős embertől, akit nagyapjává fogad, az öreg pedig a lányt unokájává.

Aknay Tibor az ellenkező irányú sorsutak alakulásáról, lehetőségeiről, ellentmondásairól árul el nagyon sokat ebben a két rövid prózában. A *Ruth könyve* egy tartalmas, gazdag közös út tragikus vége, az *Ilhana* a nem kevésbé tragikus életék immár reményre is okot adó összetalálkozása. És a tanulság? Most is csak ugyanaz, ami rendszerint tanulságképpen levonható: „*mindenkinek van egy története*”. Nincsenek megszabott, kiszámítható sorsutak, mert minden élettörténetben milliányi egyedi motívum kavarog. Ahogyan *A töröttorrú* hajléktalan, kiszolgáltatott hőse is egyetlen nap alatt megtapasztalja az elvetemült gonoszságot és az önzetlen jóságot. De bármit is tapasztal, a sors – ahogyan a görög drámákban – kijelölt úton halad, csak éppen az alanyának nincs fogalma erről a kijelöltségről, végzetes meghatározottságról. Ő csupán a pillanatnyi változások kiszámíthatatlan forgatagaként éli meg a saját életét, a „*mindenkinek van egy története*” tudatát. Elrendeltség, predesztináció, illetve véletlen és kiszámíthatatlanság dialektikája, nos, az Aknay-prózák egyik meghatározó motívuma.

Ha mindenképp valami – irodalmi szempontból – érvényes, fontos tanulságot le kell vonnunk Aknay Tibor *A galamb szárnyverése* című novelláskötetéből, illetve a szerző e kötet alapján elemezhető prózájáról, akkor azt mondhatjuk, hogy a múltban eleve elrendelt, de a jelenben nagyon is esetlegesként átélt sorsról árul el sokat a szerző. Csaknem minden írása impresszionista vallomás arról, hogy a kezdettől a világ végezetéig tartó emberlétünk néhány évtizedes földi szakaszában próbáljuk ugyan kiismerni magunkat, küldetésünket, sorsunk természetét, de vajmi kevés eredménnyel. De hát a vándorlásban – ahogyan Aknay Tibortól tudjuk – nem a cél, hanem a megtett út a lényeg.

(Aknay Tibor: *A galamb szárnyverése*. Elbeszélések. Budapest, a szerző magánkiadása, 2012. 144 p.)

EGY TRAGIKUS ALAK PORTRÉMOZAIKJA

Nóvé Béla „leletmentő” életrajza

Legsűrűbben elhangzó közhelyeink közé tartozik az a vélekedés, miszerint a magyar múlt teli van olyan nagy jelentőségű alakokkal, akiknek megannyi érdeme, így tehát emberi arcuk, személyiségük is feledésbe merült. Az emlékezés tünékenységének e rémes gondolata jutott eszembe azonnal, amikor kézbe vettem Nóvé Béla *Hivatása: kisebbségmentő. Pásint Ödön pályaképe* című és alcímű könyvét. Ki volt Pásint Ödön? – kérdeztem magamtól, miután számomra is teljesen ismeretlen volt a neve. Fölötöttem a Magyar Életrajzi Lexikont, de hiába kerestem benne, azután beírtam a számítógépbe, a Google keresőjébe a nevét, ám csupán Nóvé Béla szóban forgó, újonnan megjelent könyve kapcsán bukkant föl. – Íme, hát egy elfeledett történelmi alak a múlt századból, akit a rövid emlékezet vagy a közöny, netán a szándékos feledtetés a homályba lökött és otthagyt – morfondíroztam. Azután nekiláttam a róla szóló könyvet elolvasni, és nem csupán megtudtam, ki is volt ez a tipikusan XX. századi sorssal sújtott ember, de egy lebilincselően izgalmas olvasmány élményével is gazdagodtam.

Pásint Ödön (1900–1950) rövid élete csakugyan magában hordja a múlt század magyar történelmének megannyi „egyénre leosztott” keservét; életútja az egyes ember sorsában hordozza mindazt, ami nemzedékével megtörténhetett: két világháborút, forradalmat és ellenforradalmat, rendszer- és határváltozásokat, ki- és áttelepítéseket, magasságot és mélységet, kariert és szenvedést, sikert és megaláztatást.

Ráadásul hősünk magánélete – éppen születése és halála – is rejtélyekkel teli. Hivatalosan Pásint Mihály unitárius lelkész házasságon kívül született gyermeke volt, ám „a mindentudó szóbeszéd” szerint az Erdélyben sűrűn megforduló Bethlen István – a későbbi miniszterelnök – volt igazi apja, aki egy erdélyi kiruccanása alkalmával ismerkedett meg Rozsda Anna „unitárius hajadonnal”, a szépséges torockószentgyörgyi bábával. Rövid föllángolásuk gyümölcseként született meg Ödön, akit három évvel később a budapesti Nagy Ignác utcai unitárius templomban kereszteltek meg – éppenséggel Pásint Mihály és Rozsda Anna egyházi házasságkötésének napján... A kortársak között elterjedt pletyka volt Pásint Ödön származásának „titka”, amit megerősített a fiú föltűnő hasonlósága Bethlen Istvánnal, és kivált az a tény, hogy a miniszterelnök szó szerint atyai barátságával és támogatásával tüntette ki az ifjút, aki fiatalon a miniszterelnök bizalmasa, titkára lett. Nemkülönb rejtély övezi halálát is. Pásint Ödön, aki a II. világháború előtt és néhány évig a háború után – az ún. koalíciós kormányok idején – is felelős beosztásokban dolgozott, aki a magyar kisebbségi politika egyik meghatározó alakja, például az 1947. évi párizsi békeszerződés egyik előkészítője, következképpen bizalmas információk tudója volt, bizonyosan útjában állt a magyarországi ÁVH-nak, illetőleg – efféle gyanakvás is fölmerül – a román biztonsági szolgálatnak.

Csak annyi bizonyos, hogy szorongatott helyzetéből nem talált kiutat, és 1950 májusában önkézzel vetett véget életének. Mindezek az „érdekességek” azonban vajmi keveset árulnak el Pásint Ödön érdemeiről, munkája jelentőségéről, kisebbségmentő hivatásának nagyszerűségéből.

Nóvé Béla részben a nehezen fölkatartott, meglehetősen kevés számú és hiányos dokumentum, részben a szóbeli és írásbeli emlékezések mozaikjaiból rakja össze Pásint Ödön pályaképét. Mindenekelőtt családja hányatott életét mutatja be. Pásint Mihály lelkész az erdélyi unitárius egyház akkori „fekete báránya” volt; hivatalos iratok, feljegyzések tanúskodnak arról, hogy előjáróinak mennyi fejtörést, gondot okozott, kezdve kivagyí magatartásával és sokára „törvényesített” gyermekeivel és végezve bizonyos egyházi adományok elszámolása körüli nehézségekkel.

Ödön tordai és nagyenyedi középiskolai tanulmányai után 1920 nyarának végén vagy őszén települ át a „csonka-országba”, és azonnal beleveti magát a kor diákmozgalmaiba. Az 1920-as években sorra alakulnak a honi egyetemi, ifjúsági, illetve értelmiségi szervezetek: a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (SZEFE), az Erdélyi Férfiak Egyesülete, a Dávid Ferenc (később Brassai Sámuel) Ifjúsági Egyesület, a Jancsó Benedek Társaság, a Bartha Miklós Társaság, a Magyar Szemle Társaság, a Nemzetpolitikai Társaság és így tovább – és ezek mindegyikének munkájában tevékenyen részt vesz. Műgyetemi hallgatóként rövidesen Elzász-Lotaringiába nyer – ugyancsak máig tisztázatlan körülmények között – tanulmányi ösztöndíjat. Nyilván a maga és családja sorsán túl az itt szerzett tapasztalatok is a kisebbségi problémára irányítják az ifjú figyelmét. Innen, Strasbourg-ból, illetve Párizsból küldi tudósításait a hazai lapoknak, és ezzel kezdetét veszi írói, újságíró munkásságának korszaka, amely 1928-ig tart. Ebben az évben kerül ugyanis a miniszterelnökségre, ahol előbb sajtóreferensként dolgozik, majd rövidesen az atyai támogató, Bethlen István személyi titkára lesz. Karrierje fölívelésének esztendei ezek, amit betetőzni látszik, hogy 1944 márciusában a Magyar Érdemrend középkeresztjével tüntetik ki, Kormányzói Elismerésben is részesül.

Nóvé Béla nem pusztán Pásint Ödön életútjának és hivatali pályafutásának állomásait veszi számba, de tevékeny élete külső (történelmi) motívumait és belső (személyes) késztetéseit is fölrajzolja. Bemutatja, hogy Pásint nemzedékének sorsát és ambícióit alapvetően a trianoni trauma határozta meg. Az elszakadt ország- és nemzetrészek tragédiája okozta fájdalom vértette föl generációját igen erős hivatástudattal, elszánt nemzetszolgáló attitűddel, amely rendszerint egyéni szorgalommal, igyekezettel, a tudásszerzés vágyával párosult, és amelyet jól kiegészített a magukra utaltság révén kialakult talpraesettség, az ifjúsági szervezetekben végzett mozgalmi munka számos tapasztalata, és az a ma már ritka sajátosság, hogy a legkülönbözőbb tevékenységi formákban is kipróbálták magukat ezek a fiatalok, a szépírástól a hivatalnoki munkáig, az egyesületi szervezőmunkától az önkéntességig stb. De bármit is tettek, erős hivatás-, sőt, küldetéstudattal végezték munkájukat. Mindezek mellett Nóvé Béla sorra-rendre ismerteti, milyen fontos feladatokat végzett hőse például az 1930-as évek végén, az „országgyarapítás” idején; minő érdemeket szerzett Észak-Erdély visszacsatolása után a magyar közigazgatás újrakialakításában az erdélyi kormány megbízott tanácsadójaként; hogyan juttatott – kalandregénybe illő körülmények között – anyagi támogatást a kolozsvári magyar intézményeknek az 1944. augusztus 23-i román kiugrással egy időben; mit tett a kitelepítések idején a magyar szörványokért és csángó betelepülőkért, a szülőföld-

jükről elúzott felvidéki magyarokért, a romániai magyarság vagyontmentéséért vagy éppen az 1947. évi békeszerződés előkészítéséért. És ahogyan az olvasó előrehalad Pásint Ödön élettörténetében és kisebbségmentő munkásságának megismerésében, újra és újra fölteszi a kérdést: – Hogyan maradhatott ki a XX. század történelmi arcképcsarnokából Pásint Ödön portréja? Hogyan maradhatott ki a Magyar Életrajzi Lexikonnak még a rendszerváltozás után megjelent pótkötetéből is? Hogyan borulhatott a feledés homálya e nagyszerű, végül is tragikus sorsú ember emlékére?

Ha választ nem is kapunk rá, a feledés tényét némiképp magyarázza utolsó esztendeinek krónikája. Pásint Ödön 1948-ban, Dinnyés Lajos miniszterelnöksége idején egészségügyi okokra hivatkozva nyugdíjazását kéri. Ahogyan Szálasi idejében, úgy Rákosi Mátyás alatt sem volt hajlandó a kiépülő diktatúrát szolgálni. A helyzete ellehetetlenült, ahogy ma mondják: elfogyott iránta a bizalom. Ám még időben önként visszavonult. Hátra levő idejében reményvesztetten, a tehetetlenség frusztrációjában élt. A Trianon utáni évektől egyfolytában oly tevékeny Pásint Ödön megkeseredett, magába forduló ember lett. Helyzetére, lelki állapotára, egyben kesernyés humorára jellemző, hogy több ízben fölkereste egy rádiós ismerősét, és mindig azzal kezdte a beszélgetést: – „*Mondj valami jó hírt, Gyurka – nem baj, ha nem igaz.*”

1948 után következik el rövid életének utolsó – források hiányában ugyancsak bizonytalanul rekonstruálható – korszaka. Nové Béla Pásint öngyilkosságának három lehetséges okát veszi számba. Először is valószínű, hogy az ÁVH zsarolta valamivel, esetleg egy koncepciók per előkészítésében voltak vele tervei az államvédelmiseknek. Az is lehet – mert volt rá példa –, hogy az ÁVH átadta volna a román Securitaténak, és Észak-Erdélyben 1940 és 1944 között végzett munkája okán joggal tarthatott a románok megtorlásától. Végül: Pásint bizonytal tudott Bethlen István 1946-ban, egy moszkvai börtönkórházban bekövetkezett haláláról, és okkal gondolhatott arra, hogy a hajdani miniszterelnök egyik legközelebbi bizalmasára is hasonló sors vár. Egy dolog bizonyos: 1950, május 3-án végzett magával. A szerző így summáz: „*Búcsúigéje: 'Legyen meg a te akaratod!' a tragédia árnyékában némiképp kétértelműen hat, hiszen éppúgy sugallhat végső megnyugvást az isteni akaratban, mint egy kiúttalan életcsapdába szorult férfi kétségbeesett önszabadításának fájó elfogadását*”.

Nové Béla legnagyobb érdeme természetesen az, hogy könyvével eloszlatta a Pásint Ödön alakját beborító homályt, hogy kiemelte a feledés ködéből hőseit. Ugyancsak érdeme, hogy a maga összetettségében rajzolja meg Pásint pályaképét, vagyis fölfesti azt a kort, a XX. század első felének magyar, illetve közép-európai történelmét, amelyben hősének élnie adatott, és külön gondot fordít e hős lelki motívumainak, személyes tulajdonságainak, alkati vonásainak érzékletes ábrázolására. Így aztán nem fukarkodik az érdekes, izgalmas – esetleg rejtélyes – életrajzi adatok elősorolásával. Mesélős stílusban, az olvasót szinte kézen fogva vezeti végig az elmúlt évszázad első ötven évének történetén, illetve hőse életrajzán, az egyéni sors történelmi, politikai körülményeit is megérezkítve. Elemében van, amikor érdekes és izgalmas epizódokat idézhet föl, például Pásint apjának „zűrös” ügyeiről vagy 1944 augusztusi, kolozsvári küldetésének részleteiről. Ám mivel a rendelkezésére álló források ugyancsak hiányosak, a hiátusok ismertetésekor Nové Béla két dolgot tehet: a szóba jöhető egyéb dokumentumok és emlékezések

logikája mentén haladva föltételezéseket fogalmaz meg, vagy egyszerűen beismeri, itt bizony további források előkerülésére, újabb kutatásokra van szükség, egyelőre többet nem mondhat. Mindazonáltal úgy illeszti össze a portré mozaikkockáit, hogy a hiányokkal együtt is teljességigényű kép kerekedik ki Pásint Ödön kisebbségmentő hivatásáról, áldozatos munkásságáról és tragikus véget ért alakjáról.

Sokkal többről van tehát szó, mint amit a szerző könyve alcímében ígér. Nem egyszerűen pályaképet rajzol, de (kisebbség)történeti tablóba helyezi hőse sokoldalúan megrajzolt, a források hiánya ellenére is árnyalatosan megformált portréját.

(Nóvé Béla: Hivatása: kisebbségmentő. Pásint Ödön pályaképe. Kolozsvár, Kriterion Kiadó, 2012. 244 p.)

Mezey László Miklós